

УДК 378:005.6

В. В. САВІЦЬКА,

аспірант Хмельницького національного університету, м. Хмельницький

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРАКТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даній статті розкрито суть підготовки майбутніх соціальних працівників, здійснено пошук шляхів удосконалення практичної підготовки фахівців соціальної сфери, визначено компоненти, які повинен включати зміст підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Здійснений аналіз праць науковців, що досліджують проблеми підготовки фахівців соціальної сфери, дав можливість визначення проблем і суперечностей при підготовці соціальних працівників.

Ключові слова: професійна діяльність, підготовка соціальних працівників, практична професійна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес становлення соціальної роботи як науки і практичної діяльності в Україні є досить нетривалим. Основними проблемами розвитку соціальної роботи на сьогодні можна назвати недостатність законодавчої бази, яка б регулювала соціальну сферу, відсутність єдиної концепції здійснення підготовки соціальних працівників в Україні, відсутність повного переліку стандартів соціальних послуг і, найголовніше, відсутність єдиного стандарту підготовки фахівців із соціальної роботи. Визначальне місце у переліку зазначених проблем посідає питання фахової підготовки кваліфікованих кадрів для роботи у соціальній сфері. Адже якісна практична підготовка спеціалістів соціальної роботи та соціального за-

хисту – одна з умов подолання соціальних проблем, що існують у нашій державі.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи одним з основних напрямків є проблема становлення професіоналізму соціальних працівників, у розвитку якого важливе значення відіграє практико-орієнтований навчальний процес.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні в Україні існує нагальна потреба в дослідженні нових шляхів і засобів формування й розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретико-методологічні аспекти соціальної роботи висвітлюються в багатьох фундаментальних дослідженнях. Зокрема проблемам соціальної роботи як наукової теорії, навчальної дисципліни та професійної діяльності присвячені праці В. Бочарової, І. Зверевої, А. Капської, О. Карпенко, І. Козубовської, Є. Холостової та ін.; вітчизняний та зарубіжний практичний досвід соціальної роботи розкривається І. Андреевим, Р. Вайнолою, Г. Лактіоною, О. Оржеховською та ін.; деякі аспекти становлення соціального працівника як професіонала описані в наукових дослідженнях С. Архипової, І. Мельничук, Л. Міщик, В. Поліщук, В. Сластьоніна та ін.

Метою статті є виявлення проблем під час підготовки майбутніх соціальних працівників, а також пошук шляхів удосконалення практичної підготовки фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення основних напрямів розвитку освіти в суспільстві, що розвивається під впливом глобалізаційних процесів, неможливе без урахування світових тенденцій розвитку університетської освіти. Серед таких тенденцій дослідники виокремлюють: фундаменталізацію освіти, яка має суттєво підвищити її якість; випереджальний характер усієї системи освіти, її спрямованість на вирішення проблем і завдань постіндустріальної цивілізації, на розвиток творчих здібностей людини; індивідуалізація навчальної діяльності, що має здійснюватися з урахуванням мінливого характеру ринку праці, потреб, уподобань, особистісних якостей майбутнього фахівця [4, с. 18].

Досвід підготовки соціальних працівників у багатьох країнах світу свідчить, що в цілісній системі професійної підготовки практична підготовка виступає вагомим чинником поряд із теоретичною. При цьому значна увага приділяється формуванню практичних умінь і навичок, професійної етики та особистому розвитку і зростанню майбутніх фахівців. У багатьох зарубіжних країнах студенти вивчають соціальну роботу на двох рівнях: на рівні університету чи коледжу і агентства (теоретичний і практичний курси). Причому на організацію практики студентів безпосередньо на робочому місці відводиться значна частина навчально-го навантаження (від 40 до 50 %) [5].

Підготовка фахівців соціальної роботи в Україні має орієнтуватися на забезпечення умов для їх професійного самовизначення, професійно-особистісного формування, розвитку суб'єктності, готовності до здійснення професійної діяльності й професійного самовдосконалення, тобто на підготовку висококваліфікованих фахівців соціальної роботи з високим рівнем культури, мобільності, творчості, адаптивності до соціально-економічних змін, здатних забезпечувати невпинний прогресивний розвиток суспільства.

Як свідчить світова практика [1; 2], діяльність соціальних працівників трактується у контексті п'яти параметрів: географічному, політичному, соціально-економічному, культурному та духовному.

Географічний контекст визначає межі здійснення соціальної роботи (держава, нація, регіон). Політичний же контекст передбачає врахування наявності в країні певного режиму, системи, що створює відповідні умови для здійснення соціальної політики і відповідної практичної соціальної роботи.

Соціально-економічні фактори зумовлюють наявність певного рівня життя, умов для праці, здобування освіти, отримання соціального забезпечення і захисту, різноманітних соціальних послуг допомоги й підтримки.

Культурний і духовний контексти вимагають поваги до віросповідань, культурних надбань окремих осіб, сімей, груп, спільнот, націй, а також врахування соціальних цінностей суспільства, філософсько-політичних поглядів, етики, ідеалів і цінностей людей, з якими співпрацюють соціальні працівники.

У професійній підготовці соціальних працівників важливо орієнтуватися на багатопрофільні завдання та функції, які виконуються різними соціальними службами. Серед цих функцій можна виділити базисні та спеціальні [8, с. 60]. До базисних функцій належать: діагностична (оціночна), прогностична, перетворююча, комунікативна. Спеціальними функціями є правозахисна, психотерапевтична, рекламно-пропагандистська, соціально-медична, соціально-педагогічна, соціально-економічна функції.

Для реалізації й виконання зазначених функцій соціальному працівнику потрібні як професійна освіта, так і особистісна готовність дотримання відповідних професійно-етичних норм і принципів. Ураховуючи викладене, зазначені якості майбутніх соціальних працівників необхідно формувати у процесі інтеграції їх теоретичної та практичної підготовки.

Тому зміст підготовки спеціалістів із соціальної роботи повинен включати такі компоненти:

- глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти;

- чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи;

- власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника;

- розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність соціального працівника.

Сучасна система навчання соціальної роботи вимагає суттєвих змін і потребує вдосконалення. Д. Кокс у своїй доповіді на 28-му Міжнародному конгресі Шкіл соціальної роботи (Гонконг, 1996 р.) виділив низку таких змін, які носять універсальний характер у світовому масштабі і яких, на його думку, потребує система освіти будь-якої країни, звичайно, в адаптованому варіанті.

По-перше, він виділив три рівні втручання соціальної роботи у вирішення проблем, які відповідно обумовлюють необхідність упровадження трьох рівнів підготовки соціальних працівників.

Базовий рівень навчання потрібен тим, хто буде виконувати роль катализатора на “передовій лінії фронту”, на рівні особистості, сім’ї, громади. “Я глибоко впевнений, – зауважив Д. Кокс, – що ми повинні спеціально готувати людей для виконання цієї надзвичайно важкої роботи, і таке навчання за змістом і формою повинно відображати реальні життєві ситуації” [6, с. 54]. Сім’я, громада, сімейно-сусідська спільність як пріоритетна сфера соціальної роботи, проблема спеціальної, особливо ґрунтовної підготовки соціальних педагогів, соціальних працівників для роботи із сім’єю – одна з головних ідей усіх останніх світових форумів, які об’єднують провідних спеціалістів більшості країн світу.

Другий рівень покликаний дати випускникам знання і вміння, необхідні для того, щоб ввести, провести, знайти витоки фінансування для різноманітних соціальних послуг, які вимагаються даним соціумом, тобто для профільних соціальних служб, спеціально орієнтованих на ті чи інші групи, категорії клієнтів, що потребують негайної допомоги.

На третьому рівні студенти одержують знання та вміння, необхідні для того, щоб брати участь в управлінні, плануванні й розробці стратегічних напрямків соціальної роботи.

Кожен рівень повинен мати свого абітурієнта, усі три рівні пов’язані між собою. Кожен рівень важливий і унікальний по-своєму, і жоден з них не може досягти своєї мети без двох інших [6, с. 50–59].

Визначення ціннісних орієнтацій професійної діяльності підкреслює не лише системну єдність, цілісність розвитку особистості та діяльності, але й відводиться їм певна роль у досягненні професіоналізму, майстерності особистості й діяльності.

Узявши за основу характерні потреби особистості та співвідносячи з новою професією – соціальною суттю, можна назвати такі групи цінностей цієї діяльності:

- 1) цінності, які відображають специфіку професійної діяльності, альтруїстичного характеру (допомоги іншому, який потребує такої підтримки, слабозахищеній людині);
- 2) цінності етичної відповідальності перед професією (соціальний працівник захищає гідність і цілісність професії, дотримується і примножує етичні принципи, норми, знання та місію соціальної роботи, яка,

як і інші галузі, перебуває у процесі постійного розвитку та збагачення тощо);

3) цінності, пов'язані з потребами самореалізації, самоствердження і самовдосконалення особистості соціального працівника та досягнення професіоналізму в діяльності [9, с. 15].

На жаль, сьогодні підготовка майбутніх соціальних працівників здебільшого здійснюється через визначення цінностей, рівнів підготовки, структури соціальної роботи, пріоритетів при виконанні трудових обов'язків, етику соціального працівника, тобто є надто затеоретизованою, хоча соціальна робота як така є абсолютно практичною.

Як зазначає Т. Семигіна, серед дискусійних моментів, що негативно позначаються на розвитку професійної підготовки соціальних працівників і практичної соціальної роботи, на сьогодні є недостатність законодавчої бази, яка б регулювала сферу соціальної роботи, відсутність стратегії її реалізації на найближчу перспективу, відсутність повного переліку стандартів соціальних послуг. Визначальне місце у переліку зазначених проблем посідає питання фахової підготовки кваліфікованих кадрів для роботи у соціальній сфері, зокрема:

різні підходи у різних навчальних закладах (за відсутності національної фахової громадської організації, яка б опікувалася питаннями стандартів освіти, зміст навчання соціальній роботі у різних закладах суттєво варіюється через неузгодженість концепцій, на яких ґрунтується викладання базових курсів із соціальної роботи у різних університетах);

загальна девальвація якості вищої освіти, захоплення заочними і дистанційними формами навчання (це так само безглуздо, як і заочна підготовка лікарів, адже опанування соціальної роботи означає набуття навичок роботи з клієнтами та іншими людьми, а навички не формуються “заочно”);

низькі можливості для відпрацювання навичок в аудиторний час (причиною цього є вимоги Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо кількості студентів у групах, зазвичай, близько 20. У той час як на Заході більшість практичних курсів для соціальних працівників відбуваються у групах з 5–6 осіб);

недостатність орієнтирів на прикладний характер майбутньої професійної діяльності, затеоретизованість процесу навчання;

відсутність чітких орієнтирів на подальше працевлаштування випускників [7].

Існуюча система професійної підготовки у вищих навчальних закладах (ВНЗ) робить основні акценти на суто професійну складову навчання, де знання, уміння і певною мірою навички є критерієм успішності навчання студентів і результативності їх професійної підготовки, тоді як молодий фахівець стикається у процесі трудової діяльності, крім проблем власне професійних (рівень його знань, умінь і навичок), з проблемами психологічного і соціального характеру. Звідси особливу увагу у професійній підготовці студентів різних спеціальностей потрібно приділяти формуванню готовності до майбутньої професійної діяльності, роблячи акцент саме на цьому феномені протягом усього періоду навчання студента у ВНЗ. Ринкові умови діяльності підприємств та організацій, з одного боку, і надлишок фахівців – з іншого, ставлять випускників відповідної професійної спеціалізації в жорсткі конкурентні умови на ринку праці. Щоб досягти успіху, вони повинні мати високу професійну підготовку та вміння виявляти свої професійно важливі якості під час проходження виробничої практики, стажування чи випробування під час вступу на роботу. Тільки в такий спосіб, викликавши зацікавлення з боку роботодавця до себе як до прекрасного майбутнього працівника, випускник може отримати хорошу роботу за спеціальністю [3, с. 12–13].

Традиційно в професійній педагогіці термін “практична підготовка” використовується для визначення характеру навчання як складової професійної освіти, що відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу формування умінь і навичок, який спрямований на формування здатності студентів до професійної діяльності за обраною спеціальністю.

Практична підготовка студентів – органічна складова фахової підготовки студентів, яка регламентована відповідними положеннями, затверджується наказом Міністерства освіти і науки України і диференціюється навчальними планами спеціальностей. Кожен вид практики передбачає набуття певного обсягу практичних знань, умінь і навичок відповідно до

змісту і завдань навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки кожного із кваліфікаційних рівнів.

Важливим у процесі неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників є дотримання низки психолого-педагогічних вимог до її організації:

1) створення умов для вияву творчості (ситуації спільного пошуку, стимулювання і заохочення ініціативи, самостійності у діяльності, оригінальних пропозицій, колективне обговорення, конкурси, олімпіади, доброзичливість при виправленні помилок);

2) формування навичок використання реальних джерел педагогічної творчості (досягнень соціально-педагогічної науки, провідних закономірностей і принципів виховання і навчання, передового педагогічного досвіду, упровадження особистої практики майбутньої професійної діяльності, розвиток критичного мислення у процесі аналізу роботи і виправлення помилок);

3) перетворення пасивної, споглядально-репродуктивної парадигми в організації професійної підготовки майбутніх фахівців, на активну, продуктивно-творчу, що сприяє розвитку їхнього творчого потенціалу;

4) використання системи організації творчої діяльності, у тому числі і колективної, у позааудиторній роботі студентів, насамперед під час безперервної практики;

5) цільова спрямованість різних видів практики на забезпечення розвитку творчого потенціалу майбутніх соціальних працівників;

6) узгодження теоретичної та практичної підготовки студентів [8, с. 44].

При підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи основна увага повинна приділятися: а) власне педагогічному процесу підготовки соціальних працівників; б) практичній підготовці фахівця соціальної сфери, де студенти освоюють безпосередньо вміння та навички; в) виховній роботі та волонтерській діяльності. Виховна робота базується на основних її напрямках: національно-патріотичне виховання, культурно-просвітницька робота й організація студентського дозвілля, соціально-виховна робота, спортивна, громадська та господарська діяльність.

Висновок. Сучасна підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності буде ефективною за таких умов: спрямування навчальної діяльності і практичної підготовки студентів на формування особистісних рис, суттєвих для успішної професійної діяльності та спеціальних професійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери; поєднання різних форм організації навчально-виховного процесу та використання інноваційних методів і підходів у навчанні; системної та систематичної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні передового досвіду вітчизняної та закордонної науки, а також його застосування у соціальній освіті. Важливим напрямком подальших досліджень є формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи на засадах інноваційних підходів, зокрема праксеологічного.

Список використаної літератури

1. Бочарова В. Г. Педагогика социальной работы / В. Г. Бочарова. – М. : SVR-Аргус, 1994. – 208 с.
2. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, В. Ф. Вайнола ; за заг. ред. І. Звереві та Г. Лактіонової. – К. : Науковий світ, 2001. – 129 с.
3. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – Вид. 2-ге, доп. – К. : КНЕУ, 2005. – 298 с.
4. Колот А. М. Фундаменталізація та індивідуалізація навчального процесу як провідні тенденції розвитку освітньої діяльності / А. М. Колот // Індивідуалізація навчального процесу як провідна складова модернізації вищої економічної освіти : Зб. матеріалів науково-метод. конф. 31 січня – 2 лютого 2006 р. : У 2 т. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. 1. – 410 с.
5. Некрасов А. Я. Развитие концепции социального благосостояния и подготовка специалистов в области социальной работы за рубежом / А. Я. Некрасов // Русский журнал социальной работы. – М., 1997. – № 1/5. – С. 144–152.
6. Обучение социальной работе: состояние и перспективы : материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы ; под ред. В. Г. Бочаровой. – М., 1997. – 283 с.

7. Семигіна Т. В. Професіоналізація соціальної роботи: перерваний політ? / Т. В. Семигіна // Соціальний захист. – 2007. – № 5. – С. 41–44.
8. Сидоров В. Діяльність соціального працівника: рольовий аспект / В. Сидоров // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 3, 4. – С. 41–80.
9. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Мельничук І. М.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2014.

Савицкая В. В. Анализ проблемы подготовки будущих социальных работников к практической профессиональной деятельности

Сегодня в высшем образовании наблюдается усиление требований к процессу подготовки будущих социальных работников к профессиональной деятельности. К будущим социальным работникам выдвигаются новые требования, которые предусматривают целенаправленное системное формирование готовности будущих специалистов по социальной работе к реализации профессиональной деятельности. В данной статье раскрыта суть подготовки будущих социальных работников, осуществлен поиск путей совершенствования практической подготовки специалистов социальной сферы, определены компоненты, которые должны включаться в содержание подготовки будущих специалистов по социальной работе. Проведенный анализ работ ученых, исследующих проблемы подготовки специалистов социальной сферы, дал возможность определения проблем и противоречий при подготовке социальных работников.

Ключевые слова: *профессиональная деятельность, подготовка социальных работников, практическая профессиональная деятельность.*

Savytska V. V. Analysis of problem of preparation of future development workers to practical professional activity

Today, in higher education there is strengthening of requirements to the process of preparation of future master's degrees to professional activity. New requirements that envisage the purposeful system forming of readiness of future specialists on social work to realization of professional activity behave to the future development workers. Scalene preparation of new generation of spe-

cialists on the high level of professionalism became the leading task of higher educational establishments today. Society expects from them the creative thinking, professional erudition, high culture and public activity. The table of contents of preparation must include forming of the marked internalss for future specialists, and forming of readiness of students to professional activity it follows to examine in this river-bed to the separate questions of general professional preparation in institution of higher learning.

It follows to establish, that problems of quality of preparation and ways of achievement of necessary level of readiness of future development workers to activity, exposures of terms, that provide efficiency of forming of the marked type of readiness, remain investigational not enough on the modern stage. Thus, actuality and research expediency are predefined by the necessity of overcoming of contradiction, that arises up between the necessities of the society, interested in the increase of quality of preparation of specialists on higher education, and absence of the real mechanisms of increase of readiness in the educational system.

This paper presents the essence of training future social workers, by finding ways to improve practical training social sphere defined components should include the content of training future professionals in social work. The analysis works of scholars who study the problem of training of specialists of the social sphere made it possible to identify the problems and contradictions in the preparation of social workers.

Keywords: *professional activity, preparation of development workers, practical professional activity.*